

SEGÉDDÉ AVATÁS KÉTSZÁZ ÉV ELŐTT.

ogyha a két-három évszázad előtt élt könyvnyomtatók valamelyike úgy hirtelenében föltámadhatna: nem ismerne rá a tulajdon mesterségére. Gyökeresen, alapjában megváltozott minden. A hajdani faggyúgyertyás, alacsony mestergerendájú, intim tipográfiai műhelyek helyében villamvilágításos könyv- meg újsággárak merednek az égnek, a modern technika minden csudálatos vívmányával felszerelve, imponáló hatást keltve egyrészt, a bennük folyó lázas, szóttalan munka, lépten-nyomon kirívó egoizmus kapcsán ridegen hatva másrészt.

A régi, egyszerű gondolkozású tipográfus előtt a szedőgépek, rotációs gépkolosszusok meg az elektromos világítás csudája aligha érne föl annak a bensőségnek, jó humornak s mindennek fölött családiasságnak az elvesztésével, amely még csak száz esztendővel ezelőtt is fő-fő jellemzője volt a nyomdász-életnek.

Legenda-szerűen hat miránk, a huszadik század embereire, ha néhanapján olvasunk vagy hallunk egyetmást a régi nyomdászszokásokról, a gaucsolásról, introitusról, depozícióról stb. Mind e szokások annyira benngyökereztek a nyomdász-életben, hogy aki alkalom adtán nem vetette volna magát azoknak alá: nem tűrték volna meg Európaszerte talán egy valamire való nyomdában sem.

E nyomdász-szokások közt legjobban az volt elterjedve, amelyet depozíciónak neveztek elődeink. Magyarul talán nyomdász-avatásnak mondhatnók, amennyiben fölszabadításféle aktus volt.

A fölszabadítási cerimóniák már nagyon régen meggyökereztek némely népnél, de különösen a németeknél, s ezeknek a szomszédsága s iparunkra, művészeinkre való nagy hatása révén csakhamar átplántálódtak hozzánk is, úgy hogy a magyar-

országi könyvnyomtatók életmódja, mesterségbeli munkálkodási rendszere stb. alig-alig különbözött valamit az isar-parti vagy lipcsei könyvnyomtatókéétól. Sőt hazánk legtöbb nyomdájában — talán csak Debrecent meg Erdélyország némely színmagyar városát kivéve — német volt a segédek társalkodási nyelve.

Bár a tulajdonképpeni céhsziszter sehol sem honosodott meg a könyvnyomtatók körében, a német-, francia- s angolországi nyomdász-empóriumokban főnökök meg segédek közösen egyesületeket alkottak, egyrészt bizonyos szaktársias jótékonyágnak a kifejthetése okáért, másrészt pedig közös érdekeik védelmére. Ez egyesületek keretében a nagyobb számú segédeknek gyakran sikerült keresztülvinniök oly rendszabályokat, amelyek a mai szociális mozgalmak idején is jelentékeny vívmány számba menének. Így például sok helyt numerus clausust állapítottak meg az inasok létszáma tekintetében, másutt pedig, sőt majdnem mindenütt, megakadályozták azt, hogy könyvkereskedő vagy könyvkötő, tehát nem tanult nyomdász: tipográfus-műhelyt állíthasson.

A nyomdász-inasnak régen 50—200 tallérnyi tanulási díjat kellett fizetnie, s a tanulási ideje három esztendőttől hétig tartott; a lakás-adás meg az ételmezés kötelezettsége azonban a mesterre háramlott. A tanulási idő eltelte után a fiatal embert még nem tekintették kész segédnek; bizonyos átmeneti állapotba jutott ekkor, s kornutusznak, fölszarvazottnak nevezték. A depozíciónak nevezett különös cerimóniák elkövetése után léphetett csak be a teljesjogú nyomdász-segédek testületébe, s ismerték el kollégának.

A depozíció cerimóniája rendszerint valami alkalomszerű vígjátékkal vette kezdetét, s nagyszabású lakomával fejeződött be, aminek költségeit természetesen a kornutusz fizette meg. De még ezenfelül is jókora — ötventől kétszáz tallérig terjedő — összeget kellett ez alkalommal a végleges fölszabadításáért lefizetnie. Maga a depozíció cerimóniája eleinte meglehetősen mély értelmű, sőt olykor magasztos is volt, de később durva, trágárságokkal elegyes komédiázássá fajult a dolog, úgy hogy a tizenhetedik század vége felé némely város hatósága részben korlátok közé szorította, részben egészen eltiltotta a depozíciót. A folyton fejlődő korszellem és a nyomdászatnak a kézművesség köréből való mind teljesebb kiválása lassankint meg is szüntette e szokást.

A depozícióhoz hasonló szokást nem találunk a középkor semelyik kézművességénél sem, hanem annál inkább az egyetemeken. A könyvnyomtatók már kezdettől fogva szoros összeköttetésben voltak az egyetemekkel, s a tizennyolcadik század vége felé az egyetemi városokban még általános szokás volt, hogy az ott dolgozó nyomdászok az egyetem anyakönyvébe vétessék föl magukat, hogy ilyenformán az egyetemi bíraskodás alá tartozzanak.

Mint köztudomású: a nyomdászoknak hajdanában nagy volt a böcsületi, s némely fejedelem kitüntetésekkel is halmozta el őket.

De térjünk csak át tulajdonképpeni főadatunkra, a depozíció valamikor nálunk is követett cerimóniájának a vázlatos leírására.

Az egész cerimónia zöld gallyakkal szépen földíszített helyiségben folyt le. Elüljáróban ékes német versezettel tették figyelmessé a közönséget, hogy micsoda vidám színjátékról lesz szó:

Uraim s hölgyeim, ünnepünk lesz máma,
Ifjú embernek a víg fölavatása.
Ország s a nagy világ ismeretlen néki,
Tapasztalás hiján gyöngék az erényi;
De valamit azért mégis megtanula:
Művészetünk immár néki is vagyona.
Szorgalom, szerénység megvolt ő kelmében.
Valahányan vagyunk, tanuskodunk ebben.

Jó emberink vagytok, kérünk benneteket:
Vegyétek kör'tökbe ez ifjú gyereket,
Kinek avatása ritka alkalmára
Nem lesz ma senkinek tréfába' hiánya.
Ne vegyétek zokon, ha a tréfa vaskos,
Depozíciókor már ez így szokásos.
Ha másra nem, arra jó lesz ez az aktus:
Ifjúnk ne feledje, mint lett tipografus.

E meglehetősen jól hangzó versezet után a nyomda depozitora lépett elő; fontoskodó képpel mondja el a monológiát, csodálkozva kérdi: miért gyűlt össze ez a díszes közönség, minek az a lomb- meg virágdísz. Jó, hogy az előtte megjelent deklamátor már figyelmeztette a közönséget a tréfák vaskosságára, mert már e jelenetnél is egymást érik a drasztikusnál drasztikusabb élcek. Amikor a csudálkozó depozitor ide-oda járkál a pódiumon, egyszerre csak eszébe jut, hogy megkérdi a szolgáját. Kiszól tehát:

Hol vagy öcsém, Gagyagos?
Gyere rögtön uradhoz,
Szólni akar hozzád!

A szolga nagy sebbel-lobbal törtet be, s mondja az urának:

Itt volnék jó uram. Be nagyon siettem,
Vackom siettemben össze se rendeztem!
De úgy illik az, hogy aki igaz szolga:
Ha ivásról van szó, urát legott hallja.

A depozitor morogva jelenti ki, hogy úgyis tudja, mennyire részeges a szolgája. Inti őt, hogy mindig csak annyit igyék, amennyi beléfér. Mert a polgári becsület ennyit ugyan megkíván, de többet

nem is enged meg. Vegyen a szolga példát órála: ő megfogadta, hogy ha valaki még egyszer részegen látja, szemén köpi. S ezt a fogadalmát híven megtartja. Áttér aztán arra, hogy mit is akart kérdezni. De a szolga éppenséggel nem tud biztos feleletet adni:

Nem tudom mi lehet, de azt érzi orrom,
Hogy valami bűdös állat jár e tájon.
Rettentő szaga van, orromat csavarja,
Ugyan mi lehet az: görény avagy róka?

Most aztán a depozitor is konstatálja, hogy valami átható, kellemetlen szag érzik messziről. Kiküldi hát a szolgálát, hogy nézze meg, vajjon mitől származhatik az. Amíg a szolga odajár, a depozitor drasztikus monológban panasolja el, hogy mennyire csél-csap és haszontalan fráter a szolgálója, s mennyire szereti az italt.

Végre megérkezik a szolga. Hátán cepeli be a kornutuszt, s nagy ordítózza jelenti ki róla, hogy a mezőn sikerült elfognia. Szörnyeteg mivoltához képest két hatalmas szarva van a kornutusznak, a szájából két óriási lapátfog áll ki, a körmei meg araszosak. Az ijedten hátráló depozitor álmélkodva csapja össze kezét:

Juj, micsoda csuda-állat,
Se nem ökör, se nem szarvas!
Ugyan hol fogtátok őt?

A szolga megismétli, hogy a mezőn fogta. Mind a ketten körüljárnak a némán álló kornutuszt, s egyszerre csak orrukhoz kapnak:

Teremtette, jaj de bűdös,
Elájulok menten!

A szolgálának egyszerre csak eszébe jut, hogy hátha kornutusz lesz az a csudás állat. Gyánuját közli a depozitorral, aki mindenféle bolondos kérdést intéz a kornutuszhoz. Majd megszólal a szolga:

Kornutusz, kísértet, manó, törpe, tündér:
Majdnem egy fogalom, s egymással összefér.
Valamennyi tudós: ír, olvas, hegedül.
És ha kedve szottyan, még tánra is perdül.

Zene szólal meg most. A szolga ostort ragad a kezébe, s alapos suhintásokkal ösztökéli a szerencsétlen kornutuszt a tánra. A depozitor nagyokat nevet mindezen, s ékes rigmusokban kezdi dicsérni a szolgálát, aki annyire meg tudja zabolázni az erdők szörnyetegét, hogy még tánra is perdül, ha muszáj. De a szolga visszaszól, hogy ez nem minden, egyebet is kell még tudnia az alattomos szörnyetegnek; majd ő kiveszi belőle. Abbanhagyja

tehát a táncra nógatást, s a zsebéből levelet kotorászva elő, ezt a kornutusz szeme elé tartja. Néhány oldalbaütés, s megszólal ez :

Ugyan miként tudnék levelet olvasni,
Iskolába soha sem engedtek járni . . . .

A szolga végtelenül elcsodálkozik, hogy a szörnyeteg megszólalt :

Ejnye, hallottátok : miket tud az ördög ?
Sugalmazására megszólalt e csúf dög.
Próbáljuk csak tovább. Hátha olvasni tud ?
Taníthatta erre barátja, Belzebub.

A szolga további próbálkozása abból áll, hogy nyakon üti néhány-szor a szörnyeteget, aki nagysokára kezd csak bele az olvasásba :

Kötni való, vásott kamasz
Így hívtak eddig engemet.
Sajna bizony, igaz volt az,
Megérdemlém e nevemet.

A tréfás bolondságoknak se szeri, se száma. A szolga észreveszi, hogy zsebei is vannak a szörnyetegnek. Nosza nekiront ő is, meg a depozitor is, s mindenféle furcsa tárgyakat kotorászna elő onnan. Az egyikök végtére ölnyi hosszúságú papiros-szalagra akad, amire többnyire meglehetősen trágár tartalmú szerelmes levél vagyon írva. A depozitor ezt hangos szóval, olykor szörnyűködést jelezve, fölolvassa, miközben a szolga a hatás fokozása okáért néhányszor jól nyakon üti a szörnyeteget. A levél fölolvása után depozitor és szolga újra együttesen neki esnek, korholják, szidják, sőt dögönyözik a szegény szörnyet, aki végre a sok faggatásra cérnavekonyságú hangon vallja meg, hogy biz ő nyomdász.

Persze nem hiszik el neki, s mindenféle tréfás keresztkérdésekkel akarják kihozni a sodrából. Nem sikerül. Dalolnia muszáj tehát, de ebbe sem sül bele. A szolga hirtelen gondol valamit :

Szeretném most megkérdezni
E sátánra fajzott szörnyet :
Azon kívül, amit láttunk,
Tud-e vajjon még egyebet.
Kockát vetni, kártyát rakni,
Elnyerni másnak a pénzét ;
Ha ezt tudja, istenuccse
Dicsérni fogom az eszét.

Kezdődik hát a játék. A szidalom és mindenféle egyéb verbális injuria persze csóstül szakad a kornutusz nyakába, s végezetül a szolga a padot a rajta ülő kornutussszal egyetemben fölfordítja.

A depozitor, aki tanuja volt a kártya- meg kockajátéknak, kijelenti, hogy a szörnyeteg egyike az éltében látott legnagyobb kópéknak. Most már ő maga is elhiszi, hogy a szörny okosabb, mint aminőnek látszik, de a szarvak, lapátfogak s rengeteg karmok sehogy sem tetszenek néki. Int tehát a szolgájának, aki eltűnik, s csakhamar egész sereg különféle szerszámmal tér vissza. Van ezek közt bárd, gyalu, kés, rengeteg olló, mérővessző, körző, óriási harapófogó és reszelő, s nem hiányzik a már sokat szerepelt ostor sem. A kornutuszt egyesült erővel a padra döntik, hihúzzák a lapátfogait, levágják a haját, leborotváltatják a szakállát, karmait leráspolyozzák s a fejét megmossák. A hosszú és kínos szépítő művelet után tükör elé állítja a depozitor a kornutuszt:

Kérdezheted immár e fényes tükörtől,
Csinos legény lett-e a rút szörnyetegből.
Bizony szemrevaló, nyalka legény lettél,
Ha nem volnál mafla: szeretőt is lelnél.

Kérdeztetik tőle, depozitor s szolgál, mit akar a jövőben csinálni. Finom meghajlással, rendkívül udvariasan feleli a kornutusz:

Isten úgy segítjen, erényesen élek,
Becsületet szerzek a szép nyomdász névnek.

Megütődve kérdi a depozitor, hogy hát nyomdász akar lenni?

Szívem földobogna a nagy boldogságra,
Ha bevinnének a nyomdásztársaságba,

hangzik a felelet, mire a depozitor következőképpen tromfolja le:

Ahhoz ugyan beválasz,
Akár egy szopós malac.

A depozitor most fölkapja a nagy fabárdot, s leütve véle a kornutusz szarvait, megesketteti őt, hogy bármi méltatlanság történt legyen is véle inas-életében, sohasem fog érte boszút állani. Majd pofon legyinti, megjegyezvén, hogy ez legyen az utolsó eltúrt bántalom. A lovaggá-ütéshez hasonlatos ez a jelenet szép beszéddel kapcsolatos; a depozitor e szavaiban mintegy konstatálja, hogy hosszú inaskodása idején tényleg sok igazságtalanság történt a fölszabaduló ifjúval, de ez főként a segédek időnkint való rossz hangulatára vezethető vissza. Amikor az ifjú ember a segédek sorába lép, mind öneki felednie kell a rajta esett bántalmakat, mind pedig a főnöknek, segédeknek is fátyolt kell vetniük a kornutusz gyakran pajzánsággal, vásottsággal tele multjára. Ebből a komoly jelenetből azonban vidámabb intermezzók

is kerekednek ki. Az időközben eltávozott szolga szerzetesnek öltözött harmadik nyomdással tér vissza, aki meggyóntatja a kornutuszt. A gyónás tartalma közben-közben nevetető, a végén azonban meglehetősen komollyá változik át. Végső szavai ezek:

Nem törődtem biz én senki intésével,
Se jó szó, se verés nem fogott énrajtam;
És mert a büntetés nem marad el soha:
Nemezis szavára nőtt meg úgy a szarvam.
Ámde a jóságos gazdám kegyessége
Segített bajomon, s emberré avata;
Hálából, fogadom, derék nyomdász leszek,
S örök szeretettel török a nyomába.

Előlép ezután a kornutusz tanítómestere is, s minekutána egy sereg jó tanáccsal látta el az ifjút, koszorút tesz a fejére, s az egész gyülekezet előtt tisztességes, jóra való legénynek jelenti ki őt. Tanuk állnak most elő, ajándékokat nyújtanak át a fiatal segédnek, s új társadalmi állapotához sok szerencsét meg egyéb jót kívánnak. Ezzel már tulajdonképpen vége is volna a depozíciónak, de rendszerint még egy beszéd következik utána, amelyben a depozíció szimbolisztikus jelentőségét méltatják, nagyban magasztalva mellesleg a könyvnyomtatást s ennek fölhalálóját.

* * *

A depozíció szokása — mint már említettük — rég kiveszett a nyomdász-életből. Itt-ott némi maradványát megtalálhatjuk még az úgynevezett *gaucsolásban*, amely nem kevésbé volt nyers szokás, s a mellett még hiányzottak is belőle azok a szimbolisztikus momentumok, amelyek a depozíció nyerségeit és trágárságait enyhítették, sőt sok esetben — a régi közizlést is tekintetbe véve — megbocsáthatóvá tették. A *gaucsolás* kizárólag német szokás volt, s a Németországból bevándorolt könyvnyomtatók hatására terjedt el nálunk is. Állott pedig abból, hogy a ceremónia-mester szerepét betöltő könyvnyomtató jeladására a föl-szabadultat fölkapták, s a korrigáló-széken levő vízzel telt spongyára háromszor egymásután ráültették. A markos nyomók, kik a nyersebb tréfát kedvelték, rendszerint az áztató-teknőbe ültették a föl-szabaduló ifjút, miközben alkalmi dalokat énekeltek, s félig tréfás, félig komoly fölavató beszédeket mondtak. A föl-szabadult végül megvendégelte szaktársait, minek megtörténtével teljes érvénnyel föl volt véve a körükbe. A *gaucsolást* a tizenkilencedik század közepe felé még csak úgy megkövetelték a német könyvnyomtatók, mint két századdal előbb élt elődeik a depozitumot. A legtöbb helyt a lehetőséghez képest díszes föl-szabaduló-levelt,

úgynevezett Gautschbriefet állítottak ki a fölszabadult nyomdász számára, s e levelet a nyomdának — s esetleg az egész városnak — minden egyes nyomdája aláírta. Némely öreg könyvnyomtatónk még ma is kegyelettel őrzi a maga ilyen írását, amely annak idején a ma használatos munkakönyvet is helyettesítette.

A gaucsolás megtörténtét bizonyító iratnak maradványa az a fölszabadító körlevél, amellyel a nagyobb nyomdák művezetősege a személyzettel valamely inas tanulási idejének lejártát tudatja. Ezen a száraz értesítésen kívül semmi sincs, ami a régi nyers, de gyakran elég intim fölszabadulási cerimóniákra emlékeztetne.

Igy múlik el apránként minden. A *posztulátumnak* is nevezett depozíció az idők folyamán gaucsolássá zsugorodott össze, s ez is jóformán elsöpörte immár a nyomdászati nagy-ipar terjedése nyomán fakadt, minden cerimóniázást perhorreszkáló modernebb munkásfölfogás. De meg vannak számlálva a napjai egyéb régi nyomdász-szokásoknak is, mint például a nálunk német szóval »Einstand«-nak nevezett *introitusnak* és az »Ausschank« elnevezésű búcsú-estéknek is. Ritkábban és hasonlíthatatlanul szerényebb keretben esnek meg ezek mai napság, mint csak húsz-huszonöt esztendővel is ezelőtt. Lassankint tán egészen feledésbe merül ez a két régi, évszázakon át divatozott nyomdász-szokás is.

A kollégialitás e szokások pontos követésében csúcsondott ki hajdanában. Most az önsegély és összetartás elvére van alapítva. Melyik a helyesebbik út: ítéljék meg olvasóink maguk.

